

az irigykedések, intrikák, gyilkos kritikák világába. Jól sikerült részeket olvashatunk a szerkesztőségi előszobázásról, a „dörzsölt” szerkesztőről. De hát ezekről Jókai Anna regénye nélkül is tudunk. Az irodalmi „alvilág” szennyesének kitergetésekor érezhető leginkább — az ábrázolást illetően — a rokonság az előző regényekkel. Amit Törtel Géza mond, Jókai Anna is mondhatná: „visszajára fordult bennem »a módszer«. Megtalálni a rosszat minden jó között, megtalálni, felnagyítani, ide, körém...” Aztán fölfedezni a visszataszítóban az értékest, az ellenszenvesben a szánalmat érdemlőt.

Nyilvánvaló, hogy Jókai Anna nem művészregényt akart írni. Bár néha hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy a művészsors alakulásán, az író fejlődésén van a hangsúly. Törtelre — Bata Imre találó megjegyzését idézve — „az életvezetés dilet-tantizmusa” jellemző. Ha innen közeledünk a mű magja felé, akkor az is világossá válik, hogy a szerző miért nem helyezett nagyobb súlyt a kiüresedés fokozataira. Megtudjuk, hogy milyen volt Törtel, s hogy milyen most. A *volt* és a *van* között nem folyamatot mutat meg Jókai Anna, mozaikokat ragad ki inkább. De erre is csak a regény közepe táján kerül sor. Törtel visszaemlékezik az egykori munkahelyre, az irodalmi sikerei miatt őt kiutáló munkatársakra, vagyis a közösségtől való elszakadás mozzanataira. Az irodalom csak ideig-óráig jelent számára menedéket. Rádöbben arra, hogy amit ő az irodalomból vonzónak érzett, néha még nem is csillogó felszín csupán. S ezen a szinten „csak a lebegő *jelenség* fontos, a fászesztő *lényeg* senkit sem érdekel”. Hogyan jut el Törtel életének, alkotó munkájának mélypontjáról („Már nem szabadna írnom. Már élnem sem kéne.”) az új mű alap gondolatának kicsit deus ex machina-szerű megtalálásáig? Erre a kérdésre ismét nem a folyamat ábrázolását kapjuk válaszként.

Tudjuk, Jókai Anna írásaiban elsősorban nem a mű formája, hanem a valóság-anyag, a szemléletmód hat. A Mindhalálíg azonban formai szempontból is jól sikerült írás. Az elbeszélés három síkja (a vendégvárás izgalmival átszótt jelen, az emlékezés síkján időben Törtel gyerekkorába visszanyúló események és Törtel reflexiói) erőltettség és zökkenő nélkül váltogatja egymást. Az emlékképek közül néhány talán még el is maradhatott volna. (Az iskolai történetek például.) A Mindhalálíg nem jelzi Jókai Anna prózájának műfaji változásait. Továbbra is a hagyományos eszközökkel fontos tartalmat közlő epika útját járja. Ez a jelentős regény viszont szakít a (neo-naturalistának is nevezhető) módszer egyoldalúságaival, s legjobb erényeiben erősíti meg. (*Szépirodalmi*, 1974.)

OLASZ SÁNDOR

A rossz tudása — és az élni nem tudás

PETRI GYÖRGY: KÖRÜLÍRT ZUHANÁS

Különbséget tenni eredetiség és epigonság között — a kritika egyik fő feladata. Az eredetiség nem azt jelenti, hogy a költő kitalál valami apátlan-anything nyelvet, stílust. Már Hegel figyelmeztetett: gyanús az a költő, akinek versei nem hasonlítanak senkiére. Az igazi eredetiség *folytatás*, megszüntetve-megörzés, akár a közeli elődök formanyelvének, világképének „szétszedése”, átértelmezése, revíziója, jelzés-szerű tagadása által; másrészt *visszatérés* a régi nemzeti, világirodalmi poézis, illetve a népköltészet örökségéhez. Vagyis, mindenképp: *szembesítés*, az adott korszak és a benne élő egyén szembesítése az emberiség, nemzet és nép közeli vagy távoli múltjával.

Petri György inkább az első típus képviselője: a folytatás lehetőségeit keresi, s

a folytathatatlanság következtetésére jut. A második könyves költők közül Kiss Anna lírája az ellentétes pólus: folklorisztikusan archaizáló verseivel a visszatérés költője. Petri kritikuskai meggyőzően mutatják ki az elioti „értelmező” stílus és az ironikus „idéző” technika jelenlétét előző kötetében, valamint azt, hogy a József Attila-i egyetemesség folytathatatlansága tudatában járja különútját. Mint látni fogjuk, tipológiai megkülönböztetésem csupán uralkodó jellegzetességét emeli ki; nemcsak huszadik századi, hanem régebbi elődöket is fölismerhetünk utalásaiban.

Első kötete, ahogyan címe is mutatja (*Magyarázatok M. számára*), az érzékletessé formált gondolat költészete volt. Jellegzetes az elvont fogalmak túlsúlya, melyeket szikár, s nem túlságosan képszerű megszemélyesítésekkel, metaforákkal — sokszor csak a fogalmak szokatlan összekapcsolásával — tett anyagszerűvé: „szégyennel széteszédos életünk”; „barátság visszájára fordulása”; „a senki földje hiteltenség és értelem közt”; „elvtelen remény”; „az ész makacs sóvársága a tény után”; „harag és kimagyarázás összegeződése”; „robbanásig telítve a memória raktárhiánya”; „lények tárgyak kagylózúgása akar szavakká alakulni”; „az undok tökéletesség hálistennek résekkel teli” — és így tovább. Látható a szándéka, hogy az érzékletetés — a hagyományos művészet *conditio sine qua non*-ja — *minimumával*, fogalom és fogalom kölcsönös ellenpontozásával avassa költészetté a dialektikus értelemnek szóló közlést.

*De mondjuk azt, hogy — kedvezőbb hasonlat —
szövők vagyunk, és újraszöjjük a
világ gubancos szőttjét. Persze az
árnyékvilágát, ám — ki tudhatja — talán
viselhető ruhává testesül.*

(Metaforák helyzetünkre)

Hasonlításról beszél, ahelyett, hogy egyszerűen teljesítené a költő hagyományos hasonlító kötelezettségét; József Attila gondolatát fordítja visszájára, s Adyt parfrazeálja ugyanazon képpel (József Attila: „csilló véletlen szálaiból / törvényt szőtt a múlt szövőszeke”; Ady: „Egész világ szóttja kibomlott”) — és Plátont idézi („árnyékvilág”). Amit még föltétlenül észre kell vennie a kritikusnak, ahelyett, hogy beérné T. S. Eliot és mások előkelő rokonságának bizonyításával — ami önmagában csupán az epigonság burkolt vádja —: Petri jellemző mondati nem az értekező próza, hanem a shakespeare-i monológok filozofáló stílusára emlékeztetnek. Itt érhetjük tetten a klasszikusokhoz visszatérés mozzanatát. Hamlet: „az öntudat Belőlünk mind gyávtát csinál, S az elszántság természetes színét A gondolat halványra betegíti”. Petri: „Az akarát egészvöltát megcsúfolják a részletek”; „Szégyen! Ó, miért kell mindent kimondanom?”; „a hétköznap türelme ismét enyhíti a tragikus eltökélést / mely ha felnövekedhet nem érti többé / a közemberi érzést”; „De csönd. Hogy elragadtattam magam / — a képzelet!”

Nemcsak formateremtő elgondolás vagy őskeresés vezette a shakespeare-i dráma nyelvéhez. A szembesítés a múlttal — a szocializmus hőskorszakával — meggyőződéssé és cselekvés elszakadásának tragikus fölismeréséhez juttatta; innen a drámai nyelv pontosan működő reminiscenciája. A szembesítés eredménye nem jelen és múlt, kezdet és folytatás megfelelése, hanem a meg nem felelés belátása.

A kritika eddig még nem figyelt föl arra a kötődésre, mely a fiatal költőt a századközép legjelentősebb magyar politikai lírikusa, Benjámín László művészetéhez fűzte. Már a címek is jelzik az összefüggést. Benjámín: *Ismeretlen költő verse — a XX. század középső évtizedeiből*; Petri: *Ismeretlen kelet-európai költő verse 1955-ből*. S a költemény egy képsora Benjámín egyik legszebb és legtöbbet vitatott ódája, a *Vérző zászlók alatt*-ra utal. „Kifakul, mint a két zászló, melyet / évre év, a kapu fölé gipszelt / vashüvelybe kitettünk ünnepekkor, / fakul, vesztí színét a világ.” Ami a *Vérző zászlók* szerzője számára emberi sebként vérző szimbóluma volt a társadalmi harcnak, az Petri szemében már csupán ünnepi kapudísz, esetleg iskolai kivonulások fakuló kelléke. Nemcsak arról van szó, hogy — Vörösmartyval szólva — „A tehetetlen kor jött el, puhaságra serényebb gyermekek álltak elő az erősebb

jámbor apáktól." Az illúzióvesztés és az ironia mellett az elvesztés fájdalma is érződik. Fájdalom, amelyből a marxi diszciplína tanítványa egyelőre nem tud eljutni az „újrakezdés” elhatározásáig, már csak azért sem, mert egyrészt nem rendelkezik Benjámin osztályharcos és ellenálló múltjával, másrészt mire költővé érett, a hatvanas évek végén egészen más helyzetbe csöppent, mint az „újrakezdő” Benjámin 1961-ben. Petri mégis a számára egyetlen lehetséges eszmei elkötelezettség jegyében kifejtett, hatékony társadalmi cselekvés hiányát szenvedti — és ez a szenvedés az elkötelezettsége. (Nem minősíteni akarom, amikor a legjobbakkhoz mérem, csupán azt kívánom éreztetni, hogyan méri hozzájuk önmagát.)

Feloldozást a második kötet (*Körülírt zuhanás*) sem hozott. Elmélet és gyakorlat szembesítése lezárult. „A tett halála az okoskodás” — mondhatjuk ismét Hamlet szavaival; nézzük tehát a tetteket, ahol még léteznek: a hétköznapi életben, a magánemberi kapcsolatokban — íme, a költő keveset remélő fordulata. A szembesítések feszültséggel teli drámáját fölvaltotta az állapotrajz, a dialektikus monológot a tömör ténymegállapítás, a kissé elvont magyarázatot az érzékletes megjelenítés. Sokkal képszerűbbek ezek a versek, mint a régiek, kompozíciójuk zártabb, meredekebb ívelésű. Az ész nem „dolgozik” bennük, nem érezteti erőfeszítését, csupán a kész véleményt közli. Ha mégis filozófál, nem problémát akar megoldani, hanem játszik — tegyük hozzá: bravúrosan (*Sci-fi szerelem*). A depresszió „minden-mindegy” állapotában egykedvűn szemlélődik a folydogáló élet játékos csillogásán. A hisztériát éppúgy kerüli, mint a cinizmust. Bár a fölszínt jeleníti meg, látásmódja az impresszionizmus szöges ellentéte: nem a világ megismerhetetlenségén alapul, mint „a pillanatnyi benyomások művészete”, hanem a *rossz tudásán*. Vagyis: vélt vagy valódi megismerésen. Egy metaforikus képsora *in abstracto* mutatja be az uralkodó szürkeség és a premier plánba helyezést, játszói jelenség viszonyát:

*Mint zsiros vízből egy ezüstkanál,
tompán csillog a nap.
A hűlő homály
színén felhő, zsiradékdarab
honol. Szigetnél mozdulatlanabb.*

(Táj vájdlingban)

Idegvégződéseket ostromló érzékletesség ez — „a dolgok illetik magukat” az egykedvű homály előterében. Ironia, mely a szimbolikus összefoglalás távlatát egy „vájdlingban” jelöli ki. Ám e tárgyiasan személytelen kép — épp a távolságtartó ironia órhelyén — mégiscsak megtartja a fölismerés alanyát, a személyiséget.

Egy másik példa *in concreto* szemlélteti a spleen alapérzését: „Csúszkáltunk az alattomos havon, / lehúzott redőnyök városában, / valami korhelykosztért. / Végül egy mütöcsempés önkiszolgálóban / ittunk jódsárga sört.” A történés akár egy bohém görbenap epizódja is lehetne. Mégsem ez a vers közvetítette élmény. Csupán ürügye egy állandón jelen levő életérzésnek: a hó „alattomos”, a hajnali város „lehúzott redőnyök városa”, az önkiszolgáló bolt fala „mütöcsempés”, a sör „jódsárga”; a világot hol karkai folyosónak, hol baleseti kórháznak láttatja. Szabó Lőrinc jut eszünkbe, aki egyszer azzal dicsekedett, hogy végre sikerült úgy megrágalmaznia a világot, mint még senkinek. Holott ő sem volt cinikus; elkeseredését és a világ iránti bizalmatlanságát „sikerült” pontosan megfogalmaznia. Petri, szerelmi szakításjelenségeket földidéző verseiben, vetekszik a *Semmiért egészen* költőjének részvéltlenségével. De nyoma sincs benne az önimádatnak. Nem személyeket „boncol élve”, hanem a helyzetet elemzi. Részvéltlensége nem önzés, hanem a magányos értelmiségi passzivitása — azé az emberé, aki csak gondolkodni képes az emberi viszonyokon, változtatni rajtuk képtelen.

Miután önmagát „beinjekciózott halálraítélt”-hez hasonlítja, így szól a többiekhez: „De ti megéritek — ne féljetek — / gyönyöreit a minden-egyre-megyének, / hogy úzitek, menekülitek egymást / mint a Vidámparkban a dodgemek.” Ezúttal is a perspektíva-vesztés határáig eljutott polgárhoz, Adyhoz áll közelebb, mint a min-

dent „végképp másoknak remélő” József Attilához: „Eljött az álmodt mindenmindegy” — írta Ady. A katarzis nem a költői evokáció feloldozó erejébe vetett hitben rejlik, hanem a helyzetjelentés megszenvedettségében. Ha az egyén nem realizálódhat az emberi kapcsolatban — megvalósul a lemondás kínjában: „Ha nem szeretsz — majd kitalál a kin.”

Filozófiája — mint mondtuk —: „minden tudás a rossz tudása”. Petri önmegvalósítása e tudás megszerzésével egyértelmű: első kötetében a zoon politikon, másodikban a magánember esélyeit kérdőjelezte meg. Költészete azért is folytatható, mert sztoicizmusát sokszor szemérmes nosztalgia ellensúlyozza. A politikához közelebb első kötetben olvashatjuk: „hogy hittem volt, arra naponta emlékeztetem magam”. A hétköznapokhoz közelítő második könyvben ez áll: „Oly ritka a szép, / ki képes összezilálni alakját, / majd visszanyerni, / mint víztükör, újból. / Ki ilyet talál, boldog.” A kisimuló életszemlélet esélyét fönntartja tehát. Fönntartja, noha tartósnak véli a külső és belső megpróbáltatások évadját: „Sok sár távozik, mielőtt olaj fakad vagy forrás.”

Téved, aki erről a nagyon rosszkedvű költőről azt hiszi: elvesztette reményeit, s most kétségbeesett. Nem: arra az álláspontra jutott, hogy a világ végiggondolásában — akárcsak a gyakorlatban — a reménnyel nem megyünk semmire. S ez a fölismerés — szellemi emberről lévén szó — tudás voltával vigasztaló. Vigasztalansággal az töltené el, ha nem tudna, vagy nem tudhatna meg fontosat. Leginkább az, ha már nem *akarna* megtudni valamit. A tudás nem vált meg, de megváltoztathat: egy pontra elvezeti a gondolkodót, ahonnan ismét tovább léphet. A *megismerés* csak egy ideig vezet sötét tájakon; egyszer csak a *megértés* fényében kezdenek derengeni a dolgok.

Anélkül, hogy ezt remélni kellene. (*Szépirodalmi*, 1974.)

ALFÖLDY JENŐ

Beke György: Feketeügy

Apró, ám jellemző tévedés a cím dolgában: egyik napilapunk főszerkesztője nemrég Beke György könyvét a friss kiadványok között — így: *Fekete ügy*. Jelentéktelen sajtóhiba, mondhatjuk. Valóban az, de bizonyosra veszem, hogy az ügyeletes szerkesztő, a figyelmes korrektor „tudatosan” hibázott: nem jól értelmezte a szót. Netán arra gondolt, valami izgalmas krimi rejt a cím, valódi jelentése tehát: egy fekete ügy, mondjuk másként: egy setét story. Tudnunk kell pedig, hogy ez a szó *folyónév*. S nem is akármilyen, úgyszólván egyedül őrzí régi nyelvünk fontos szavát, az *ügy*-et (a vogulban *üty*), az eredeti jelentés tehát *fekete víz*. Mészöly Gedeontól tudjuk, hogy az *ügy* — *víz* között nem csupán alaki, de jelentésbeli különbség is volt: őseink folyót neveztek el az *ügy* szóval, de nem *ügyet*, hanem *vizet* ittak. Erre tanú Beke György is, aki megfigyelte, hogy szülőfaluja, Uzon népe soha nem mondja ezt: a Feketeügy *vize*. Örökölte a jelentését, ha nem tudja is, érzi. (Máskülönben: nem csupán ritka neve miatt kell tudnunk a patakról. Itt, Kökösnél kapott halálos sebet Gábor Áron, Uzon mai fűtcáján szekereztek vele Eresztevény felé, hol ma is nyugszik a hős ágyúöntő.)

Mindez nem azt jelenti, mintha Beke György, a több könyvéből ismert kiváló romániai magyar író csupa művelődéstörténeti barangolást adna közre új kötetében. Találunk ugyan a könyv második részében több ilyen írást: Dózsa, Benedek Elek, Sadoveanu, Bod Péter, Kazinczy, Koós Ferenc nyomát keresve jóféle szellemi izgalmakat indukáló esszék-riportok sorakoznak itt. A legnagyobb figyelemmel mégis Beke jelenkori „csatangolásait”, „elcsángálásait” követi az olvasó —, hogy stílusosan